

7 CONCEPTES CLAU DE LES TIC EN LES NEEs

Miquel Ortells Roca

Mestre d'Ed. Especial. Director del CPEE "Pla d'Hortolans" (Burriana)

miquelortells@eresmas.com

RESUM

L'aplicació de les TIC al treball amb NEEs derivades de deficiències motòriques, sensorials i/o psíquiques, és un fet amplament estès. La conjunció del paradigma constructivista en l'educació, el model social en l'anàlisi de la realitat dels col·lectius en risc de marginació i els avanços gegantins en la tecnologia digital, dibuixen el marc en el què s'ha de moure l'esmentada aplicació alhora que l'avalen. Aquest marc el podem descobrir en el significat dels conceptes fonamentals del paradigma i que són els més repetits en tota mena de documentació (legislativa, d'investigació, de manuals de bones pràctiques,...) que se genera a partir d'ell.

Hi ha, si més no, 7 eixos conceptuals fonamentals sobre allò que coneixem com NEEs i sobre els quals cal reflexionar.

PARAULES CLAU: Necessitats educatives especials, paradigma d'ajudes, competència, accessibilitat, tecnologia assistent, adaptació de l'entorn, inclusió.

L'aplicació de les TIC al treball amb NEEs derivades de deficiències motòriques, sensorials i/o psíquiques, és un fet amplament estès. La conjunció del paradigma constructivista en l'educació –majoritàriament i explícitament acceptat a efectes psicopedagògics, almenys oficialment-, el model social en l'anàlisi de la realitat dels col·lectius en risc de marginació i els avanços gegantins i continuats en la tecnologia digital, dibuixen el marc global en el què s'ha de moure l'esmentada aplicació alhora que l'avalen.

Però, treballar en l'atenció a les NEEs, ser "P.T." o "A.L.", no és només ser mestre d'alumnes amb necessitats educatives sovint complicades. És, a més, i potser fonamentalment, comprometre's activament en la millora de la qualitat de vida –present i futura- de persones a les que la vida els ho posarà tot més difícil que a la mitjana de la població. Les opcions de creixement que tindran com a persones, de relació, d'integració social, d'inserció comunitària, d'*auto-realització* al cap i a la fi, estaran sempre més tèrboles, menys evidents i pronosticables que a altres membres de la seua comunitat de la mateixa edat cronològica i grup social, però sense la "diversitat funcional" que a ells i elles els/les constreny i, al seu pesar, els identificarà com a col·lectiu.

Des d'aquest enfocament de les "necessitats", qualsevol eina, qualsevol tecnologia disponible pot tenir un valor inestimable si sabem treure-li el màxim profit; però també, i posar-li així un valor afegit, si sabem quins són els fonaments teòrics i pràctics del seu ús i de la seua pròpia essència com a tecnologia.

Què signifiquen les paraules més repetides en els textos sobre tecnologia a l'atenció a la diversitat, com "adaptació", "ajudes tècniques", "accessibilitat" o "competència"? En quin marc teòric sociotecnològic estem movent-nos? Per a què i per què decidim introduir –si ho decidim- els nostres alumnes en suports i eines tecnològiques? Per aplicar TICs a les NEEs, és prou aconseguir un ordinador i fer-lo funcionar? Cal complicar-los la vida? Quins criteris haurem d'emprar per tal de valorar-ho? Des de quines categories d'anàlisi podem reflexionar sobre TICs i NEEs?

Així com veiem clar que abans d'emprar la tecnologia cal fer una avaluació sobre les necessitats que anem a satisfer, una anàlisi de quines de les eines disponibles seran més productives i, per fi, dissenyar el millor emparellament possible entre *necessitats* i *recursos*, amb la mateixa claredat hauríem de veure que no hem d'acostar el maquinari als nostres i a les nostres alumnes sense haver reflexionat sobre el sentit de la relació "màquina/ésser humà", els conceptes de "capacitat comunicativa" o "indefensió" entre altres, o el perill de la rasa digital a la què es poden abocar si no intervenim.

Sembla que Noves Tecnologies per a l'Educació Especial i Filosofia de l'Educació no siguin termes que sovint vagen de la mà, quan no hauria de poder ser d'una altra manera. Al si d'aquesta reflexió hi ha, si més no, 7 eixos conceptuals bàsics, referits a categories diverses sobre allò que coneixem com NEEs i sobre els quals cal cavil·lar.

1) Eix Antropològic-Educatiu: “NEES” VS “MINUSVALIDESA”

La LOGSE i el seu desenvolupament curricular (1990-92) sancionà els conceptes de “Necessitats Educatives Especials” i “Atenció a la Diversitat” en lloc del d’Educació Especial propi de la LISMI (1982). El canvi de mot no fou només “el mateix gos amb un altre collar”, sinó un avanç conceptual social important, un canvi d’enfocament, de paradigma. Significa que **el què ens importa de cada alumne és la determinació de quines són les seues necessitats educatives presents i futures – les especials i les ordinàries, que també en tenen i sovint resten oblidades-; conèixer els recursos educatius existents i disponibles –metodològics, tecnològics, organitzatius,...-; i triar els més escaients d’aquests per a satisfer aquelles**. Malgrat que tots els conceptes educatius són necessàriament constructes socials, “minusvalidesa” havia assolit una càrrega semàntica d’“incompetència per a la participació social”, una etiqueta potencialment –i fàctica- excloent. Amb el concepte NEEs s’intenta reconduir l’actuació del sistema educatiu (escola) i centrar-lo en les possibilitats del procés d’ensenyament/aprenentatge (encara que la pedagogia s’adjectiva com a terapèutica), més que en la “validesa” o “minusvalidesa” –limitacions- d’un dels actors.

Però, cal tenir en compte que a l’hora de definir les necessitats educatives no s’ha de confondre l’expressió d’aquestes amb la demanda directa d’aquells recursos que considerem que satisfan la necessitat: és possible que pugui ser satisfeta amb un recurs diferent! (P.e.: un alumne no té la necessitat educativa especial “d’un ordinador”, sinó de comunicar-se, de tenir accés a determinats continguts, de participar a l’aula, de controlar d’alguna manera l’entorn,... per a la qual cosa li cal una eina adequada –que pot ser un ordinador o un quadern o una enciclopèdia-).

2) Eix Científic: “PARADIGMA D’AJUDES” (AAMR, Model ecològic) VS “PARADIGMA MÈDIC”(centrat en les limitacions de l’organisme)

Segons l’AAMR (Associació Americana de Retràs Mental), retràs mental –per agafar un exemple de diversitat psíquica- fa referència a limitacions substancials en el funcionament actual. Se caracteritza per un funcionament intel·lectual significativament inferior a la mitjana, que generalment co-existeix junt a limitacions en dues o més de les següents àrees d’habilitats d’adaptació: comunicació, auto-cura, vida en l’entorn domèstic, habilitats socials, utilització de la comunitat, autodirecció, salut i seguretat, habilitats acadèmiques funcionals, lleure i treball. (Excepte el què es diu sobre funcionament intel·lectual, la resta és aplicable a qualsevol tipus de discapacitat). Però, **tothom pot funcionar, pot participar en la vida social, pot desenvolupar-se com a persona en alguna mesura, si compta amb les ajudes –personals-afectives, tècniques, ...- suficients per a fer-ho**. Cal doncs, com apuntàvem abans, determinar necessitats i assignar recursos (ajudes ordinàries i extraordinàries). Els centres d’atenció passen de “centrar-se en la rehabilitació” i els intents de curació a la “provisió de recolzaments o ajudes en l’àmbit de vida de les persones segons referents normalitzadors”. (Aquí hem de llegir “provisió de tecnologia” en sentit ample”).

L'altre pol distingeix entre alumnes o persones sanes i malaltes, les malaltes resten limitades per la seua malaltia –clínicament diagnosticades amb nom i classificació, teràpia i pronòstic- i només s'escau parar compte d'ells (enfocament mèdic-assistencial) en institucions especialitzades i segregades.

3) Eix Psicològic: SENTIMENTS DE “COMPETÈNCIA PERSONAL” MITJANÇANT LA “COMUNICACIÓ” (SAAC) I “CONTROL AMBIENTAL” VS “INDEFENSIÓ APRESA” (LEARNED HELPLESSNESS: AÏLLAMENT CRÒNIC)

La indefensió apresada (un concepte que prové de la Psicologia de la depressió) apareix quan la persona amb discapacitat (PAD) es troba en una situació en la que no pot controlar l'entorn en absolut, ni manipulativament ni mitjançant l'expressió de la seua voluntat a través de la comunicació. El/la subjecte se sent a mercé de l'atzar o la voluntat dels altres i pot caure en situació de depressió profunda a causa d'eixa “passivitat forçada”, la qual té efectes motivacionals, cognitius i emocionals dramàtics per a la totalitat de la seua vida.

Comptar amb un sistema qualsevol de control –manipulatiu o comunicatiu, convencional o alternatiu, però quasi sempre amb implicacions tecnològiques- li proporciona al subjecte experiències de “competència”. **Posseir competència significa, per a una PAD, comptar amb els mitjans que el/la facen capaç de superar les limitacions que apareixen en la seua relació amb l'entorn (un entorn massa a sovint hostil).**

Històricament, l'ésser humà ha assolit eixa capacitat mitjançant la tecnologia i el coneixement. L'anomenat “Model social d'investigació” propugna que el coneixement que genere la investigació científica, des de la més tecnològica fins la psico-social, sempre ha de servir per a millorar la qualitat de vida. Com diuen els teòrics d'aquest model: el coneixement dels fenòmens humans que no esdevé avanç en la millora de les condicions de vida és pur “finestrerisme”.

4) Eix Estructural: “ACCESSIBILITAT” I “NORMALITZACIÓ” VS “BARRERES”:

L'accessibilitat es pot definir com **“aquella qualitat d'un medi les condicions del qual fan factible la seua utilització de manera autònoma per qualsevol persona amb independència que tinga limitades determinades capacitats”** (Prendes, 2004). Què ocorre quan l'entorn físic (medi real) o l'entorn tecnològic (medi virtual) no són accessibles per a les PADs?. Que se produeix una “Fractura” (rasa) entre en les PADs i la resta de la societat, i les primeres es queden a la banda de fora. A l'informe “Las PAD y las TIC”, elaborat per la Fundació AUNA (2003), es veuen exemples i explicacions –raonades més que raonables- d'aquest perill d'exclusió d'una manera òbvia. Desgraciadament és massa habitual per a les persones amb diversitats funcionals motores, sensorials o psíquiques, haver de superar tota una sèrie d'obstacles per a que la seua educació es done en un règim de màxima inclusió social. Malgrat tot, excepte casos extraordinàriament greus que suposaren perill per a la vida del subjecte, és preferible que no existisca un sistema educatiu paral·lel

(a-normalitzat) adreçat a persones amb diversos graus de deficiències. Correspon al sistema educatiu el posar els mitjans escaients per a la integració.

“Disseny per a tots” (o “Infoaccessibilitat” si parlem de TICs) implica dissenyar i implementar serveis, productes i sistemes susceptibles de ser utilitzats amb normalitat, seguretat i eficàcia pel major nombre d’usuaris. La “Interfaç amigable” (o els “Perifèrics d’adaptació”) és l’altra possibilitat; és a dir: a un sistema inicialment ordinari, no pensat per a PADs (inadaptat, hauríem de dir-li), li afegim maquinari perifèric o programari d’auto-ajuda que el converteixen en accessible. En resum tenim dues opcions d’accessibilitat: Posar el terra a ras (disseny per a tots) o emprar una rampa (adaptació de perifèrics).

5) Eix Tecnològic: “TECNOLOGIA ASSISTENT”/“AJUDES TÈCNIQUES” (d’alta, mitjana o baixa tecnologia) VS “INCAPACITAT”

La norma ISO/TC/SC núm 48 (1988) defineix l’A.T. com **tot producte, instrument, equipament o sistema tècnic usat per una PAD, de producció específica o disponibilitat general, que prevé, compensa, millora o neutralitza la deficiència, discapacitat o minusvalidesa.** (www.ceapat.es). Una altra definició semblant la trobem en (<http://www.lcsc.org/assistivetech.html>), on diu que la Tecnologia Assistent o Ajudes Tècniques (AATT) fan referència a qualsevol objecte, peça d’equipament o producte, bé adquirit comercialment o no, modificat o personalitzat que s’empra per a augmentar, mantenir o millorar les capacitats funcionals de les persones amb discapacitats. Abasten des d’una cullera ergonòmica fins els sistemes més sofisticats de comunicació alternativa, des del gaiato fins sistemes de desplaçament amb cadires intel·ligents (amb cèl·lules foto-òptiques de reconeixement dels espais), des del punxó per escriure en braille fins el programari d’anticipació de missatges i síntesi de veu, des de simples modificacions a una eina comuna fins sofisticats artefactes polivalents. Les AATT poden ser beneficioses per a alumnes amb qualsevol mena de discapacitat, p.e. individus amb deficiències auditives, visuals o físiques. Són exemples d’AATT més o menys tecnològiques en l’atenció a la diversitat els taulers de comunicació, els commutadors, teclats modificats, carcasses, aparells de sortida de veu,...

6) Eix Ecològic: “ADAPTACIÓ DE L’ENTORN” VS “ADAPTACIÓ A L’ENTORN”

Tradicionalment, l’adaptació a l’entorn canviant ha estat un indicador de capacitat per part de l’ésser humà: el què s’adapta, viu i se perpetua –si més no, singularment-; el què no, es queda pel camí. Ara, al segle XXI, és l’ésser humà qui ja és capaç d’adaptar l’entorn a ell.

Administrativament parlant, **un espai, instal·lació o servei es considera adaptat si s’ajusta als requeriments funcionals i dimensionals que garantisquen la seua utilització autònoma i amb comoditat per les persones amb limitacions, o mobilitat o comunicació reduïda.** El que aconseguim –o no- que els entorns arquitectònics i virtuals d’aprenentatge siguin adaptats dependrà de la sensibilitat social, i específicament de l’escola, envers els col·lectius en risc d’exclusió social.

7) Eix Sòcio-Polític: “INCLUSIÓ” VS “EXCLUSIÓ”

Aquesta dicotomia és la més clau de totes. D'açò és del què estem parlant!. Els sis eixos conceptuals anteriors prenen sentit a la llum d'aquesta opció. Opció que posa dins del mateix grapat aspectes tecnològics, pedagògics, actitudinals-emocionals, i fins de filosofia i política sòcio-educativa. Ideològics, al cap i a la fi.

*Efectivament, “Desenvolupament personal”, “Participació social” i “Qualitat de vida” són conceptes relacionats íntimament amb el d'inclusió. **Un subjecte està socialment inclòs quan es compta amb ell, quan pot participar socialment encara que siga parcialment o limitada, quan té l'oportunitat que algú l'escolte, quan “pot fer alguna cosa”.** Podem emprar l'ordinador i la resta de tecnologies com a “pròtesi”, substituint parcialment o amplificant les capacitats personals: mitjançant el programari (programes d'ordinador en sentit ample) i del maquinari (perifèrics sobretot) s'aconsegueix millorar la qualitat de vida de la persona amb necessitats especials en augmentar les seues capacitats de comunicació, d'aprenentatge i d'autonomia personal, però també les possibilitats d'oci i d'integració laboral.*

*Amb aquesta revisió potser hem vist com les TIC prenen sentit en l'atenció a les NEEs en un context social. Però no serà prou si altres murades excloentes queden encara en peu sense sentir les trompetes que les enderroquen. Des de l'escola, amb la tecnologia, podem –devem- **ensenyar a viure**. Ni més ni menys.*

Heus aquí el camí!